

Postoj spoločnosti k umieraniu a smrti z historického a náboženského pohľadu

Mgr. Alena Valancová

Katolícka Univerzita, Fakulta zdravotníctva, Ružomberok

Príspevok má za cieľ opísať pohľad na smrť z historického a náboženského hľadiska z minulosti, ako aj pohľad súčasnosti na smrť a zomieranie. Názory človeka na umieranie a smrť sa rozvíjali v dejinách ľudstva a zákonite sa menili. Postoje a názory na smrť boli ovplyvňované predovšetkým históriou, náboženstvom, novými informáciami a vedeckými poznatkami. Človek sa nenarodí s postojmi. Vytvárajú sa životnými skúsenosťami. Vznikajú predovšetkým ako dôsledok mnohých opakovaných reakcií, dojmov, pocitov, správania, najmä však dramatických skúseností a psychických tráum.

Kľúčové slová: zomieranie, smrť, postoje, vierovyznania, ateizmus.

The position of the dying and death of the historical and religious perspective

This paper aims to describe the view of the death of the historical and religious perspective of the past and present time perspective on death and dying. Opinions man on death and dying have been developed in the history of humanity and the laws have changed. Attitudes and opinions on death were mainly influenced by history, religion, new information and scientific knowledge. Man is born with attitudes. Creating life experiences. Arise in particular as a result of many repeated reactions, impressions, feelings, behavior, particularly dramatic experience and psychical shock.

Key words: dying, death, attitudes, religion, atheism.

Paliat. med. liec. boles., 2013; 6(1): 10–11

Úvod

Zomieranie je individuálny proces, meniaci sa, aktívny, degeneratívny, trvajúci rôzne dlho a smrť, ktorá ho ukončí, je niečo, k čomu sa približujeme od samotného počatia. Strach z poznania vlastného zániku je nielen popieraný, ale aj sprevádzaný túžbou s touto konečnosťou sa zaoberať už v minulosti. Človek je smrteľný. Vie to, ale obyčajne sa správa tak, ako keby tomu neveril. Neraz premárni neopakovateľnú šancu využiť svoj život, ktorý mu je daný iba raz. Smrť je všeobecný biologický zákon, v prírode je prirodzená a dokonca nevyhnutná fáza života. Napriek veľkému úsiliu dopracovať sa k tej najhlbšej podstate a jej poznaním v maximálnej miere uplatniť svoju moc, ostávajú mnohé otázky života a smrti naďalej tajomstvom. Smrť nie je možné odhaliť, poznať v plnosti a už vôbec nie ju ovládať. Celými dejinami ľudstva sa tiahne záujem človeka o život a smrť – začiatok a koniec ľudskej existencie. Sú to základné momenty života prítahujúce svojou tajomnosťou, majestátnosťou, neodvratnosťou a časovou nevypočítateľnosťou. Človek sa usiloval odhaliť ich podstatu, ale nestačilo mu iba poznať. On chcel poznanie aj uviesť pod svoju vládu (1). Názory spoločnosti na smrť sa vyvíjajú i menia. Niečo sa zachovalo z minulosti, niečo pribudlo z požiadaviek súčasnosti. Z historického hľadiska, aby bolo možné zaujať postoj k smrti, bolo treba vziať smrť na vedomie. Z fylogenetického hľadiska vznik vedomia vlastnej smrti a kryšta-

lizácia zložitejších vzťahov k smrti predpokladá také zmeny vo vzťahu k spoločnosti a prírode, ktoré viedli jednotlivca k tomu, aby si uvedomil seba samého ako bytosť zvrchovanú, svojbýtnú. Ako bytosť, ktorá je obklopená spoločenstvom ľudí. Filozofický postoj k smrti sa odlišuje od náboženských predovšetkým tým, že nie viera, ale racionalita chce byť posledným argumentom. Steindl (1) uvádza, že človek odmieta nadprirodzené vysvetlenie, tak sa dostáva do rozporu s výsledkami jeho poznávacieho procesu. Tento proces trvá stáročia a filozofické riešenia tohto problému vytvárajú svojrázny nenáboženský postoj k smrti.

Postoje

Kollárik (2) definuje postoj jednoduchým spôsobom ako psychologický pojem reprezentujúci hodnotiacu reakciu voči objektu postoja. Je to psychologická tendencia, ktorá smeruje k pozitívnemu alebo negatívnemu hodnoteniu osoby, vecí, javu a podobne. Je vhodné hovoriť o postoji ako o predispozícii reagovať určitým spôsobom, pričom ide o naučenú reakciu, ktorá má dlhodobejší charakter. Postoje súvisia s hodnotami a hodnotovými preferenciami, s názormi a presvedčeniami, s hodnotením osôb, vecí, javov, s emóciami, ktoré takéto hodnotenie sprevádzajú. Sú zdrojom a súčasne dôsledkom správania. Dlhšie obdobie dominovala trojzložková koncepcia, ktorá priradzovala postojom tri komponenty: kognitívne (presvedčenie),

emocionálne, afektívne (pocity) behaviorálne (správanie) (2). Mnohými autormi boli postoje redukované predovšetkým na emocionálne, afektívne komponenty. Neskoršie teórie sa prikláňali k postojom v podobe presvedčenia a afektívnych reakcií. Na celkovom ľudskom postoji k smrti prevláda negativizmus, ktorý je zjavný neustálym postojom obrany a zároveň aj boja proti tejto realite. Postoj obrany súvisí s postojom boja, ktorý má tri úrovne: náboženský – viera v posmrtný život, medicínsko-biologický – záchrana, udržanie a predlžovanie života, ľudský – prikráslenie smrti až komercializácia. Človek súčasnosti má okrem negatívneho postoja vzťah k smrti dosť nejednoznačný, zmätený, neistý, nie je pripravený na smrť (3). Vo svojom živote prežíva chvíle, ktoré sú radostné, niektoré bolestné. Spomína na časy príjemné, kedy prežíval nádej, radosť, lásku. Na časy nepríjemné, kedy prežíval úzkosť, hnev, vinu, strach. Vytvára si postoje súvisiace s hodnotami, s názormi a presvedčeniami, s hodnotením osôb, vecí, javov, s emóciami. Prežíva umieranie, vlastnú smrť najrôznejšie a s najrozmanitejšou intenzitou.

Historický a náboženský postoj

Keď sa pozrieme do minulosti o prvých ľuďoch (30 000 – 10 000 p. n. l.), môžeme sa domnievať, že smrť im naháňala hrôzu. V tomto období sa pochovávalo najčastejšie troma spôsobmi: Najjednoduchšie a pravdepodobne najstaršie pochovávanie je v skrčenej polohe

(skrčenci). Druhým typom bolo uloženie tela s úmyselne poškodenou kostrou, poškodené kosti mali urýchliť skazu tela, a tak pomôcť, aby duch mohol odísť, tretím typom bolo jednoduché konzervovanie tela balením do kože (4). V staroegyptskom náboženstve bol nápadný nadmerný rozvoj pohrebného kultu. Chrámy mŕtvych boli s bohatou výzdobou, ozrutné pyramídy ako hroby kráľov – to všetko budí dojem, akoby Egypťania väčšmi mysleli na svoj posmrtný život než na život na zemi. V tomto období vykonávali mumifikáciu. Mŕtvy človek sa členil na tri základné zložky – telo, dušu a ducha. V období staroveku (1000 – 100 p. n. l.) Gréci chápali smrť nie ako zlé, pretože bola každodenným javom, prirodzenou súčasťou života. Zlá nebola ani násilná smrť – vražda. Mnohí, ak dokonca nie všetci, sa pochovávali. Rimania už rozlišovali medzi zomieraním a smrťou. Zomieranie označovali pojmami – keer, lethum. Pre smrť používali pojmy – thanatos, mors. Rimania založili obrovské nekropoly – mestá mŕtvych – mimo obydli, pravdepodobne z hygienických dôvodov. V piatom storočí nášho letopočtu vládla predstava, že zosnulých má opatrovať cirkev až do dňa vzkriesenia. Pochovávalo sa anonymne, obetné dary boli tiež anonymné. V období 11. a 12. storočia sa smrť považovala za čosi prirodzené. Ľudia mali strach z náhlejšej smrti bez možnosti rozlúčiť sa, poprosiť o odpustenie hriechov a urobiť poslednú vôľu. Okolo 13. storočia, v období križiackych výprav, Európu postihol mor. Ako symbol smrti sa zjavuje smrťka s kosou. Zhotovujú sa posmrtné masky, píšu sa závetý. Na vtedajšie dobové pochovávanie boli márnice a kostnice. K novému chápaniu v zobrazení smrti došlo v 16. – 18. storočí. Smrť sa spájala s láskou. Mŕtve telo sa stalo objektom vedy, morbídneho pôžitku. Zriaďovali sa pitevné kabinety. Tento záujem bol súčasťou kritických úvah o tradičných náboženských témach, medzi ktoré rozhodne patrila ľudská nesmrteľnosť. V období 19. storočia ľudia zomierali doma, lekár k nim zriedka prichádzal, nastal prudký rozvoj charity. Umierajúci bol v dôverne známom prostredí. Smrť bola niečím úplne prirodzeným, bola humánna, mala rituály, aj svoj morálny a sociálny význam. Na konci 19. a začiatku 20. storočia sa stretávame s krízou náboženstva a problém smrti sa výrazne akcentuje a aktualizuje vo filozofii. Veľký vplyv na toto

chápanie mala spoločenská realita, hlavne dve svetové vojny s miliónmi mŕtvych. V dvadsiatom storočí dochádza k rozmachu nemocníc a lekárov, zomieranie sa presúva do nemocníc. Starostlivosť o zomierajúceho spočívajúca na rodine, prechádza na úplne anonymných ľudí. Postoj k umieraniu a smrti sa zákonite zmenil. Koniec človeka sa z vedomia postupne vytláčal až natoľko, že to začalo byť považované za niečo nezvyčajné, zvláštne. Situácia sa zmenila v dôsledku demografických zmien – zvýšenému počtu obyvateľov, predlžovanie stredného veku, pokroky v medicínskych odboroch (4). Pri vytváraní názoru na smrť nesmieme zabudnúť na to, ako dnes ľudia veriaci/neveriaci chápu smrť. Práve príslušnosť k určitému náboženstvu, viere ovplyvňuje prežívanie, prijímanie a chápanie smrti. Na Slovensku v roku 2011 prebiehalo sčítanie ľudu. Štatistický úrad SR zverejnil percentuálne zatriedenie ľudí podľa vierovyznania. Rímsko-katolícka cirkev – 62 %, neveriaci/ateisti – 13,4 %, Evanjelická cirkev ausburského vierovyznania (ECAV) – 5,9 % (5).

Katolícka cirkev v Katechizme poukazuje na zmysel kresťanskej smrti, umrieť v Ježišovi, viera v život večný. Vďaka Kristovi má kresťanská smrť kladný zmysel „Pre mňa žiť je Kristus a smrť zisk.“ (Fil. 1, 21) Pri odchode sa duša oddelí od tela. Opäť sa spojí v deň vzkriesenia mŕtvych. Cirkev nad umierajúcim vysloví slová rozhršenia, poznačí posilňujúcim pomazaním. Každý človek hneď po smrti dostáva večnú odplatu vo svojej nesmrteľnej duši na osobitnom súde. Človek prechádza očistením alebo ihneď vojde do nebeskej blaženosti alebo je naveky zatratený. Po smrti neexistuje „prevteľovanie/reinkarnácia“ (6).

Ateizmus v širšom zmysle slova je absencia viery v existenciu Boha alebo hodnoty. Je inšpirovaný mnohými rozličnými zdôvodneniami zahrňujúcimi osobné, vedecké, spoločenské, filozofické, historické názory a úvahy. Je založený na racionálnych a rozumových dôvodoch. Nevyžaduje žiadnu vieru okrem viery v to, čo je pozorovateľné priamo našimi zmyslami. Neveria umieraniu v Krista, pre večný život. Ateisti uvádzajú, že pre spoločnosť je omnoho prospešnejšie hľadať odpovede na otázky umierania a smrti pomocou prírodných vied než nadprirodzených síl a viery. Argumentujú, že všetky viery sú podobné, prekonané, zastarané (7).

ECAV hovorí, že je veľmi potrebné, aby sme hovorili o vzkriesenom Pánovi v našich rodinách, na pracoviskách, svojim priateľom a príbuzným. Podeliť sa o túto radostnú správu, že Kristus vstal z mŕtvych a premochol smrť. Jeho obeť na kríži nebola zbytočná. Máme svojho Záchrancu, ktorý mení zmýšľanie ľudí každej doby. Vzkriesenie Ježiša Krista dáva aj nám tú nádej, že u Boha je všetko možné, že budeme vzkriesení, očistení od hriechov a raz Ho uvidíme tvárou v tvár; tú nádej, že aj situácie života v tejto časnosti, ktoré sú pre nás ťažké a možno aj zdrvivúce, môžeme vložiť do Božích rúk a dôverovať Jeho víťaznej láske (8).

Záver

Názory človeka na umieranie a smrť sa rozvíjali v dejinách ľudstva a zákonite sa menili. Človek postupne počas svojho individuálneho vývinu prichádza k vedomiu vlastnej smrteľnosti, postoj k smrti. Viera pre niekoho znamená zmenu životného štýlu, nádej. Pre niekoho nezmysel, výmysel. No dnes vieme, že človek, ktorý zomiera, si priamo/nepriamo uvedomuje svoju smrť, mnohokrát sa „utieka“ k viere (Boha, nadprirodzených síl...).

Literatúra

1. Steindl R. O smrti. Bratislava: IRIS 2000: 135.
2. Kollárik T, et al. 2004. Sociálna psychológia. 1. vyd. Bratislava: Univerzita Komenského v Bratislave 2004: 545.
3. Pálenčar M. Niektoré filozofické otázky medicínskeho kontextu. In: Človek medzi životom a smrťou. Eds. M. Nemčeková, Martin: JLF UK 2001: 23.
4. Ilievová L. Prístup k zomieraniu a smrti. In: Sestra 2004; 3(3): 16.
5. Jiří L. Obyvateľstvo podľa náboženského vyznania [online]. (cit. 2013-3-3). Dostupné na internete: <<http://www.humanisti.sk/view.php?cislociklanku=2012030001>>.
6. Zlatňanský J, et al. *Katechizmus katolíckej cirkvy*. 2. vyd. Trnava: Spolok svätého Vojtecha 1999: 891.
7. Ateizmus. In: GNU Free Dokumentation License [online]. 5. január 2008, (cit. 2008-1-25). Dostupné na internete: <<http://www.wikipedia.org/wiki/user/Ateizmus>>.
8. Klátik M, et al. Zbor biskupov ECAV na Slovensku [online]. 10. December 2001, (cit. 2007-4-10). Dostupné na internete: <<http://www.ecav.sk/pictures/user/cisla-sk2001.gif>>.

Mgr. Alena Valancová

Katolícka univerzita v Ružomberku
Fakulta zdravotníctva
Námestie A. Hlinku 48, 034 01
Ružomberok
aknelka1370@gmail.com